EWA SKOWRONEK^{*}, TERESA BRZEZIŃSKA-WÓJCIK^{*},
MARIAN HARASIMIUK^{*}, TOMASZ RUTKOWSKI^{**},
KAROLINA SZELĄG^{**}, ANDRZEJ ŚWIECA^{*}, WIESŁAW CZERNIEC^{***}
^{*)}Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
^{**}EuroCompass Sp. z o.o., ^{***}LOT „Kraina Lessowych Wąwozów”

**Projekt zintegrowanego produktu turystycznego
„Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą” w świetle
geograficznych uwarunkowań Obszaru Funkcjonalnego Powiśle¹**

Wprowadzenie

Obszar Funkcjonalny Powiśle Lubelskie wyodrębniony został w Strategii województwa lubelskiego na lata 2013–2014. W dokumencie tym sformułowano następujące cele do realizacji: adaptacja i wykorzystanie walorów przyrody do celów turystycznych powodująca jej włączenie do sfery gospodarczej i nadanie jej określonych funkcji w zaspokajaniu potrzeb turystycznych oraz zwiększenie dochodów własnych miejscowej ludności, jednostek samorządu terytorialnego oraz rozwoju wyspecjalizowanych firm lokalnych. Obszar położony jest w granicach Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej, na terenie 9 mezoregionów (Płaskowyż Nałęczowski, Małopolski Przełom Wisły, Równina Bełżycka, Kotlina Chodelska, Dolina Środkowej Wisły, Wysoczyzna Żelechowska, Wysoczyzna Lubartowska, Równina Kozienicka i Wzniesienia Urzędowskie)².

Pod względem administracyjnym analizowany obszar składa się z 17 gmin (w tym: 2 gminy miejskie: Dęblin, Puławy; 5 gmin miejsko-wiejskich: Annopol, Kazimierz Dolny, Nałęczów, Opole Lubelskie, Poniatowa; 10 gmin wiejskich: Janowiec, Józefów nad Wisłą, Karczmiska, Końskowola, Łaziska, Puławy, Stężyca, Wąwolni-

¹ Analizowany obszar obejmuje Powiśle Lubelskie.

² J. Kondracki, A. Richling (1994), *Regiony fizyczno-geograficzne*, w: *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa.

ca, Wilków, Wojciechów), położonych w 5 powiatach (puławskim, opolskim, lubelskim, ryckim i kraśnickim) województwa lubelskiego.

Obszar Powiśla jest bardzo atrakcyjny pod względem przyrodniczym i kulturowym. Decydują o tym specyficzne cechy budowy geologicznej i rzeźby, właściwości klimatyczne i fitoterapeutyczne świata roślinnego, jak również cechy wód podziemnych i przestrzenne rozmieszczenie wód powierzchniowych. Spośród zasobów kulturowych istotne znaczenie mają zabytkowe obiekty architektoniczne świeckie i sakralne oraz niematerialna spuścizna o wielonarodowym i wielowyznaniowym rodowodzie.

W świetle dotychczasowych badań turyści coraz częściej, jako miejsce wypoczynku, preferują obszary z czystym powietrzem i naturalnymi zbiorowiskami roślinności³. Sprzyjają one rozwojowi różnych rodzajów turystyki, zwłaszcza zdrowotnej. Zainteresowanie tym rodzajem turystyki jest związane ze wzrostem liczby zachorowań na „choroby cywilizacyjne”, większą świadomością zdrowotną społeczeństw oraz przemianami demograficznymi⁴. Wśród turystów coraz więcej jest osób starszych, które odwiedzają uzdrowiska, zlokalizowane najczęściej w pobliżu obszarów cennych przyrodniczo. Ponadto w społeczeństwie coraz popularniejsze są ośrodki Spa & Wellness⁵. Przedstawione powyżej zjawiska potwierdzają dane statystyczne, dotyczące ruchu turystycznego w małopolskich uzdrowiskach, z których wynika, że kuracjusze stanowią zaledwie 13% ruchu turystycznego. Najlicniejszą grupą są odwiedzający (49%) i turyści (38%)⁶. Potwierdzają to również wyniki badań dla ZL „Uzdrowisko Nałęczów” SA, gdzie w 2010 roku 77% ogółu klientów stanowiły osoby niebędące kuracjuszami⁷.

Atrakcyjność turystyczna oraz wieloletnie zainteresowanie turystów analizowanym obszarem powodują konieczność tworzenia unikatowej, zdywersyfikowanej oferty turystycznej, która przekłada się na dochody obszaru i wzrost aktywności mieszkańców.

³ X. Font, J. Tribe (eds.) (2000), *Forest Tourism And Recreation. Case Studies in Environmental Management*, University Press, Cambridge, s. 1–34.

⁴ A. Białk-Wolf (2010), *Uzdrowisko jako miejscowość turystyczna*, w: *Turystyka zdrowotna*, red. M. Boruszcak, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk, s. 33–42.

⁵ M. Cohen, G. Bodeker (2008), *Understanding the global SPA industry*, Elsevier Ltd., Oxford, s. 318.

⁶ T. Słomka, A. Kicińska (2009), *Turystyka uzdrowiskowa i rekreacja jako podstawa nowoczesnego produktu uzdrowiskowego*, w: *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*, J. Golba, K. Rymarczyk-Wajda (red), Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, s. 161–166.

⁷ E. Skowronek, R. Krukowska, A. Tucki (2012), *Innowacyjność i rozwój oferty uzdrowiska Nałęczów S.A. jako odpowiedź na zapotrzebowanie rynku turystyki zdrowotnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 698, „Ekonomiczne Problemy Usług” nr 83, s. 505.

1. Cel i metody badawcze

Celem opracowania jest prezentacja założeń projektu zintegrowanego produktu turystycznego, przygotowanego z uwzględnieniem potencjału turystycznego obszaru. Poszczególne składowe projektu opracowano z myślą o możliwości ich finansowania w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych. Projekt powstał jako efekt ścisłej współpracy pomiędzy LOT „Kraina Lessowych Wąwozów”, biurem projektowym EuroCompass Sp. z o.o., przedstawicielami branży turystycznej, społecznością lokalną oraz środowiskiem naukowym reprezentowanym przez Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS. Tego typu współpraca umożliwi budowanie klastra turystycznego na tym obszarze w fazie wdrażania projektu do realizacji.

Podczas badań wykorzystano różne źródła danych oraz metody badawcze. Informacje wtórne pozyskano poprzez analizę: literatury przedmiotu, przygotowanej *Strategii funkcjonalno-przestrzennej rozwoju turystyki Krainy Lessowych Wąwozów na Obszarze Funkcjonalnym Powiśle*⁸ oraz treści tematycznych stron internetowych. Uzyskane wyniki przeanalizowano w ujęciu przestrzennym z wykorzystaniem narzędzi GIS.

2. Potencjał OF Powiśla Lubelskiego w zakresie kreowania zintegrowanego produktu turystycznego „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą”

Potencjał obszaru w zakresie zdrowia i urody stanowią komponenty przyrodnicze i kulturowe – głównie: wody podziemne i powierzchniowe, mikroklimat i zbiorowiska roślinne oraz uzupełniające: budowa geologiczna, formy rzeźby terenu, obszary chronione oraz walory kulturowe.

2.1. Potencjał przyrodniczy i kulturowy

Głównymi zasobami przyrodniczymi, wykorzystywanymi dla rozwoju produktów turystycznych obszaru są wody podziemne oraz cechy klimatu. Wody żelaziste słabo zmineralizowane występują w dolinie rzeki Bystrej, w ujęciach wód

⁸ R. Boguszewski, T. Rutkowski, K. Szeląg (2014), *Strategia funkcjonalno-przestrzenna rozwoju turystyki Krainy Lessowych Wąwozów na Obszarze Funkcjonalnym Powiśle*, EuroCompass, Lublin–Nałęczów.

leczniczych „Barbara” oraz jako źródła „Celiński-Żelaziste” i „Miłość”⁹. Są wykorzystywane do zabiegów balneologicznych oraz konsumpcji. Wstępne rozpoznanie warunków hydrogeologicznych wskazuje, że na terenie OF Powiśle mogą występować wody termalne (w obszarze Nałęczowa i Celejowa) o temperaturze 50°C na głębokości 2250 m, a wody o temperaturze 80°C na głębokości 3000 m. Obecnie prowadzone są prace geologiczne mające na celu udokumentowanie zasobów wód termalnych w okolicy Celejowa¹⁰. Główną rzeką obszaru jest Wisła, która przyjmuje dopływy: Wyżnicę, Chodelkę, Bystrą i Kurówkę¹¹.

Drugim czynnikiem jest leczniczy mikroklimat, wpływający pozytywnie na naturalne obniżenie ciśnienia krwi i układ nerwowy m.in. poprzez odpowiednie nawilgocenie powietrza i dobre przewietrzanie terenu w Nałęczowie – jedynym w Polsce uzdrowisku o charakterze zdrojowiska klimatycznego¹².

Ze zdrowotnego punktu widzenia atutem obszaru jest niezwykła bioróżnorodność¹³, w tym zbiorowiska leśne: grądy, dąbrowy świetliste oraz bory mieszane¹⁴ i ich właściwości filtracyjno-detoksykacyjne, bioterapeutyczne, psychoregulacyjne oraz estetyczne¹⁵.

W przełomowym odcinku doliny Wisły od Annopola na południu po Puławę na północy, w wielu kamieniołomach i naturalnych odkrywkach odsłaniają się mezozoiczne skały węglanowo-krzemionkowe od górnej jury (Annopol) poprzez wszystkie piętra górnej kredy, aż po najstarsze piętra ery kenozoicznej (Bochońnica–Nasiłów). W wielu odsłonięciach występują liczne skamieniałości¹⁶. Jest to unikalny w skali europejskiej profil geologiczny o ogromnych walorach edukacyjnych i naukowych, który stał się podstawą przygotowania projektu Geoparku Małopolski Przełom Wisły¹⁷. Sama dolina Wisły cechuje się również bardzo wysokimi walorami krajobrazowymi z wieloma atrakcyjnymi punktami widokowymi. W zachodniej

⁹ K. Dybkowski, J. Zawislak (2012), *Wody żelaziste i zwykłe na terenie Uzdrowiska Nałęczów*, „Inżynieria ekologiczna”, nr 30, s. 47–59.

¹⁰ B. Kępińska (2013), *Perspektywy wykorzystania wód i energii geotermalnej w Polsce do celów Rekreacyjnych i balneoterapeutycznych*, Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Polskie Stowarzyszenie Geotermiczne, Kraków.

¹¹ Z. Michalczyk, T. Wilgat (2008), *Wody*, w: *Środowisko przyrodnicze Lubelszczyzny*, S. Uziak, R. Turski (red.), Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin, s. 113–209.

¹² T. Kozłowska-Szczęsna, K. Błażejczyk, B. Krawczyk (1997), *Bioklimatologia człowieka. Metody i ich zastosowania w badaniach bioklimatu Polski*, IGiPZ PAN, Monografie 1, Warszawa.

¹³ M. Kucharczyk (2003), *Phytogeographical Roles of Lowland Rivers on the Example of the Middle Vistula*, Maria Skłodowska University Press, Lublin.

¹⁴ Fijałkowski D.K., Izdebski (2008), *Szata roślinna w: Środowisko przyrodnicze Lubelszczyzny*, S. Uziak, R. Turski (red.), Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin, s. 317–419.

¹⁵ A. Krzymowska-Kostrowicka (1999), *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

części Płaskowyżu Nałęczowskiego, gdzie deniwelacje przekraczają 100 m, płaskowyż charakteryzuje się niezwykle w skali Europy gęstością sieci wąwozów i antropogenicznych, malowniczych głębocznic, dochodzącą maksymalnie do 10 km/km²¹⁶.

Ważne z punktu widzenia rekreacji zdrowotnej i turystyki edukacyjnej (ekologicznej) są obszary chronione – parki krajobrazowe: Kazimierski oraz Wrzelowiecki. Drugą grupę stanowią rezerваты przyrody, florystyczne lub faunistyczne: „Łęg na Kępie w Puławach”, „Czapliniec koło Gołębia”, „Krowia Wyspa”¹⁷, a także wyróżniający się pod względem wielkości i dostępności turystycznej rezerwat krajobrazowo-florystyczny „Skarpa Dobrska”¹⁸.

Najcenniejsze walory kulturowe Obszaru znajdują się w Kazimierzu Dolnym. O ich randze świadczy objęcie miasta szczególną formą ochrony walorów poprzez uznanie go za pomnik historii. Celem ochrony jest zachowanie zabudowy mieszkalnej i budowli monumentalnych z okresu staropolskiego (XIV-wieczny zamek z XIII-wieczną basztą, rynek otoczony XVI-wiecznymi kamienicami oraz kościół farny z XIV wieku). W granicach zespołu zabytkowego znajdują się ponadto: Męćmierz, Albrechtówka, Za Dębem, Las Miejski oraz Jeziorszczyzna. Krajoznawcze walory kulturowe wzbogacają ponadto zabytki Janowca (zachowany układ urbanistyczny z czworobocznym rynkiem, zespół budowli kościelnych z XVI i XVII w., ruiny XVI w. zamku Firlejów) oraz Bochohnicy (ruiny gotyckiego Zamku Esterki z XIV w.). W Wąwolnicy zachował się zabytkowy układ urbanistyczny z XVIII w. oraz zespół kościelny (kaplica XIV. i kościół sanktuarium Matki Bożej Kębelskiej). Atrakcyjność turystyczną obszaru podnoszą również: zabytkowy układ urbanistyczny Nałęczowa, gotycki kościół w Piotrawinie, barokowe kościoły w Wilkowie (1625 r.), Włostowicach (XVIII w.), Górze Puławskiej (1781 r.), otoczone parkami pałace i dwory w Celejowie (XVIII w.), Czesławicach (XVIII w.), Kęble (XIX w.), Annopolu (XIX/XX w.) i Bartłomiejowicach (1918 r.), młyn wodny w Ochotnicy, wiatrak w Karmanowicach, skansen w Janowcu oraz zespoły wiejskiej architektury drewnianej w Męćmierz, Bochohnicy, Parchatce, Wąwolnicy, Włostowicach,

¹⁶ M. Harasimiuk, A. Domonik, M. Machalski, J. Pinińska, J. Warowna, A. Szymkowiak (2011), *Małopolski Przełom Wisły – projekt geoparku*. „Prz. Geol.” Nr 59, 5, s. 405–416.

¹⁷ D. Fijałkowski (1996), *Ochrona przyrody i środowiska naturalnego w środkowowschodniej Polsce*, UMCS, Lublin.

¹⁸ W. Jezierski, M. Kozieł (2004), *Skarpa w Dobrem – unikatowy obiekt przyrodniczy, w: Stan i zmiany środowiska geograficznego wybranych regionów wschodniej Polski*, R. Dobrowolski, S. Terpiłowski (red.), Wyd. UMCS, Lublin, s. 47–52.

Skowieszynie i Rogowie. Wśród walorów kulturowych ważną rolę pełnią współczesne imprezy kulturalne – Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych oraz Festiwal Filmowy „Dwa Brzegi”, które gromadzą w Kazimierzu Dolnym nawet ponad 10000 osób¹⁹. Planowane jest również, staraniem Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie, utworzenie zespołu parków kulturowych²⁰. Ten bogaty rejestr walorów kulturowych uzupełniony jest różnorodnymi zbiorami zabytków ruchomych w wielu muzeach Nałęczowa, Puław, Kazimierza Dolnego, Janowca i Piotrawina.

2.2. Elementy zagospodarowania turystycznego

Baza noclegowa na Obszarze Powiśla jest zróżnicowana – od hoteli o wysokim standardzie po niedrogie pensjonaty i gospodarstwa agroturystyczne. Jak wynika z danych statystycznych, w roku 2012 funkcjonowało 45 obiektów zbiorowego zakwaterowania, w tym przede wszystkim hotele, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, pensjonaty i zakłady uzdrowiskowe. Drogie i luksusowo wyposażone hotele koncentrują się w centrach najbardziej znanych miast. Najwięcej obiektów noclegowych znajduje się w Kazimierzu Dolnym i Nałęczowie. Od 2008 roku liczba miejsc noclegowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania na Obszarze Powiśla systematycznie wzrasta; w 2008 roku wynosiła 2351, natomiast w 2012 – 4300²¹. W obiektach zbiorowego zakwaterowania w roku 2012 nocowało około 160 tys. osób; udzielono w nich około 600 tys. noclegów. Szczególną pozycję w bazie noclegowej Powiśla zajmują obiekty Zakładu Lecznictwa „Uzdrowisko Nałęczów” SA. W 2010 roku z jego usług skorzystało około 130000 klientów, co stanowi przyrost o około 73% w stosunku do 2002 r. Liczba korzystających z noclegów w 2010 roku wynosiła 27 048 osób, co daje przyrost o 12,4% w stosunku do 2002 r. Dużym zainteresowaniem cieszy się szeroka oferta usług medycznych, z których w 2010 r.

¹⁹ W. Wołoszyn, E. Skowronek. (2007), *Tourism Planning and Management in Kazimierz Landscape Park, Poland*, w: *European Landscapes and Lifestyles: The Mediterranean and Beyond*, Z. Roca, T. Spek, T. Terkenli, T. Plieninger, F. Höchtl (eds), Edições Universitárias Lusófonas, Lizbon; J. Szczęsna, Gawrysiak L. (2009), *Wielokulturowe dziedzictwo Lubelszczyzny elementem potencjału turystycznego regionu*, „Annales UMCS”, Lublin, B, 64, 1; A. Świeca., T. Brzezińska-Wójcik (2009), *Zasoby turystyczne i możliwości ich wykorzystania na obszarze miasta i gminy Nałęczów oraz gminy Wojciechów*, „Annales UMCS”, B, 64, 1, s. 145–170; K. Pioś, K. Skoczylas, T. Brzezińska-Wójcik (2014), *Aktualny stan i możliwości rozwoju turystyki festiwalowej w województwie lubelskim*, „Polish Journal of Sport and Tourism”, 21, 2, s. 119–134.

²⁰ W. Kałamucka (2008) *Parki kulturowe w województwie lubelskim*, Prace Komisji Krajoznawstwa Kulturowego, nr 10, s. 310–318.

²¹ *Bank Danych Lokalnych*, GUS, 2012.

skorzystało 33 981 osób, co stanowi przyrost o 28% w stosunku do 2002 r. Oprócz ZL Uzdrowisko Nałęczów SA funkcjonują inne obiekty sanatoryjne, ośrodki spa i odnowy biologicznej oraz hotele i pensjonaty. Należą do nich: Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Sanatorium Uzdrowskie ZNP, Międzyzwiązkowe Sanatorium Uzdrowskie w administracji Federacji Związków Zawodowych Pracowników Gospodarki Komunalnej i Terenowej, Sanatorium Uzdrowskie dla Rolników, Kolejowy Szpital Uzdrowski Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej. Wykorzystanie ich bazy noclegowej waha się od 95 do 100%²². Oferta medyczna Nałęczowa obejmuje także: Ośrodek Chirurgii Oka, Luxmed – Uzdrowisko Nałęczów, Ikardia, Arthros, Ośrodek Chirurgii Plastycznej dr. Macieja Kuczyńskiego, NZOZ „Klinika” prof. Jerzego Karskiego. Ponadto w Poniatowej znajduje się Samodzielne Publiczne Sanatorium Gruźlicy i Chorób Płuc.

Uzupełnienie stanowi infrastruktura SPA & Wellness. Na terenie obszaru znajduje się ona m.in. w Kazimierzu Dolnym (kompleks Król Kazimierz Hotel & SPA, Hotel Kazimierzówka oraz Hotel Berberys), a także w Janowcu (Hotel Kazimierski Zdrój) oraz w Poniatowej (Montis Hotel & SPA). Spośród innych podmiotów należy wymienić Prywatny Dom Opieki w Nałęczowie „Willa Seniorówka”.

Baza gastronomiczna OF Powiśle Lubelskie koncentruje się w największych miastach, przede wszystkim w Puławach, Kazimierzu Dolnym, Nałęczowie i Dęblinie. Tworzą ją restauracje, kawiarnie, puby, bary i pizzerie. Zróżnicowana baza gastronomiczna OF Powiśle rozwija się w ostatnich latach bardzo szybko, aczkolwiek nierównomiernie.

Infrastrukturę towarzyszącą tworzą obiekty sezonowe – kąpieliska (Janowiec, Poniatowa) i stoki narciarskie (Celejów, Rąblów, Parchatka, Kazimierz Dolny) oraz całoroczne (profesjonalny tor terenowy w Stanisławce). Obszar charakteryzuje rozwinięta sieć szlaków i ścieżek turystycznych, które w większości są słabo zagospodarowane.

3. Zintegrowany produkt turystyczny „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą”

Wielokrotnie w dyskusji nad sposobami aktywizacji gospodarczej obszarów, jako ważny czynnik rozwoju, wskazywano turystykę, która jako forma

²² R. Boguszewski, T. Rutkowski, K. Szeląg (2014), *Strategia funkcjonalno-przestrzenna rozwoju....*

działalności gospodarczej wpływa m.in. na aktywność mieszkańców, dochody regionu oraz jego konkurencyjność²³.

Jednym ze skutecznych sposobów wzrostu atrakcyjności turystycznej jest wykorzystanie potencjału w tworzeniu produktów turystycznych²⁴. Ich powstawanie wpływa na wzmocnienie tożsamości lokalnych społeczności, tworzy alternatywne formy zarobkowania, stymuluje rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, określa popyt, wzmacnia zainteresowanie inwestorów regionem, zwiększa dochód w miejscu wytworzenia produktu²⁵. Jest to jednak proces złożony i ryzykowny. Dlatego coraz częściej zwraca się uwagę nie tylko na spontanicznie tworzone oferty turystyczne, ale wskazuje się na konieczność opracowania polityki rozwoju produktów oraz kreowanie produktu zintegrowanego, który pozwala na budowanie spójnego wizerunku oraz kompleksowej oferty turystyczno-pobytowej na danym obszarze²⁶. Ważną rolę w tworzeniu tego typu ofert spełniają m.in. samorząd lokalny oraz poszczególne podmioty zainteresowane uczestnictwem w grupie tworzącej dany produkt. Szczególną rolę, jako platforma współpracy sektora publicznego i prywatnego, odgrywają tutaj lokalne organizacje turystyczne²⁷.

LOT „Kraina Lessowych Wąwozów” jest jedyną tego typu organizacją pozarządową na OF Powiśle funkcjonującą od 1999 roku. Do jej najważniejszych zadań, obok promocji turystycznej obszaru, wspomagania funkcjonowania i rozwoju informacji turystycznej, inicjowania, opiniowania i wspierania planów rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej oraz współpracy z ROT przy realizacji zadań na poziomie regionalnym należy: gromadzenie i aktualizacja informacji na temat miejscowych walorów i oferty turystycznej, tworzenie i rozwój oferty turystycznej powstałej na bazie lokalnych walorów

²³ E. Skowronek (2011), *Uwarunkowania rozwoju oferty turystycznej Krainy Lessowych Wąwozów na przykładzie produktu „Kraina Zdrowia”*, w: *Nauka <=> Biznes. Zbiór raportów badawczych opracowanych przez pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych – przedstawicieli lubelskiego środowiska naukowego*, Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego CIVIS, Chełm, s. 62–92.

²⁴ M. Zdon-Korzeniowska (2009), *Jak kształtować regionalne produkty turystyczne? Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 1–217.

²⁵ J. Debis (2006), *Produkt turystyczny oraz kreacja marki regionów turystycznych*. „Studia Turystyczne” 3, s. 48–73.

²⁶ Ibidem, s. 49, oraz M. Łuczak (2007), *Koncepcja marketingowa produktu turystycznego obszaru w: Turystyka zrównoważona w Europie Bałtyckiej produkty, sieci współpracy i marketing*, W. Toczyski, J. Lendzion, J. Zaucha (red.), Uniwersytet Gdański, Gdańsk, s. 129–152.

²⁷ Łuczak M. (2007), *Koncepcja marketingowa produktu turystycznego obszaru*, w: *Turystyka zrównoważona w Europie Bałtyckiej produkty, sieci współpracy i marketing*, W. Toczyski, J. Lendzion, J. Zaucha, (red.), Uniwersytet Gdański, Gdańsk, s. 149.

oraz integracja społeczności lokalnej na rzecz poprawy atrakcyjności turystycznej własnych miejscowości²⁸.

Wśród powyższych celów bardzo ważne miejsce zajmują prace na rzecz przygotowania i wdrażania strategii rozwoju turystyki na analizowanym obszarze, inicjowania i kreowania działań społecznych i gospodarczych w tym zakresie oraz tworzenia warunków dla powstawania i promowania produktów turystycznych²⁹. Podstawą do prowadzenia powyższych działań było opracowanie ważnych dokumentów programowych, tj.: audytu turystycznego gmin: Janowiec, Karczmiska, Kazimierz Dolny, Nałęczów, Opole Lubelskie, Poniatowa, Wąwolnica, Wilków, Wojciechów oraz miasta i gminy Puławy (2007 r.); Strategii Rozwoju Turystyki Krainy Lessowych Wąwozów (2007 r.); Zintegrowanej Sieci Szlaków Turystycznych „Krainy Lessowych Wąwozów” (2008 r.) oraz Programu Rozwoju i Promocji Produktów Turystycznych Krainy Lessowych Wąwozów (2010 r.). W programach tych opracowano propozycje ponad dwudziestu produktów o największym potencjale rozwojowym. Wśród nich znalazły się m.in. projekty „Kraina Zdrowia” i „Sielska Kraina”³⁰.

Działania podjęte w zakresie realizacji produktów sieciowych zaproponowanych w *Strategii...* zatrzymały się we wstępnym etapie rozwoju. Tylko nieznaczne udało się skomercjalizować. Nie udało się natomiast zrealizować idei produktu sieciowego. Głównym tego powodem były trudności we współpracy pomiędzy instytucjami z zakresu opieki zdrowotnej, właścicielami obiektów spa, pensjonatów i innych podmiotów.

²⁸ Dz. U. z 1999 r. Nr 62, poz. 689, z późn. zmianami; G. Wójcik, M. Gałkowski (2001), *Regionalne i Lokalne Organizacje Turystyczne szansą polskiej turystyki*, w: *Turystyka i sport w działalności rządu, samorządów terytorialnych i organizacji pozarządowych*, M. Korkuć (red.), Departament Turystyki Ministerstwa Gospodarki, Kraków, s. 26.

²⁹ http://www.kraina.org.pl/statut_lot_id_864.html, pobrano: 16.07.2011 r.

³⁰ R. Krukowska (2011), *Tworzenie sieciowych produktów turystycznych na przykładzie „Sielskiej krainy” w Krainie Lessowych Wąwozów*, w: *Nauka <=> Biznes...* s. 415–449; E. Skowronek (2011), *Uwarunkowania rozwoju oferty turystycznej Krainy Lessowych Wąwozów na przykładzie produktu „Kraina Zdrowia”*, w: *Nauka <=> Biznes...* s. 62–92.

Rysunek 1. Rdzenie i osie rozwojowe Obszaru Funkcjonalnego Powiśle Lubelskie

Źródło: opracowanie własne.

Podjęto zatem dalsze prace koncepcyjne, zmierzające do przygotowania nowej *Strategii...*³¹, zawierającej projekt zintegrowanego produktu turystycznego na tym obszarze, przygotowanej na zlecenie LOT „Kraina Lessowych Wąwozów”. Zgodnie z jej założeniami, planuje się utworzenie zintegrowanego produktu turystycznego, wykorzystującego naturalne zasoby, które zostały zidentyfikowane jako rdzenie rozwojowe „Zdrowie i uroda”, „Geopark Małopolskiego Przełomu Wisły”, „Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa”. Koncepcja ta opiera się na potencjałach rdzeni oraz osiach rozwojowych: „Wzdłuż Rzeki Bystrej”, „Małopolski Przełom Wisły”, „Wzdłuż rzeki Chodelki”, „Wzdłuż rzeki Kurówki”, „Wyspa Wisła–Dęblin–Gołęb” (rys. 1).

Koncepcja sieciowego produktu turystycznego zakłada, że klimat i wody mineralne stanowią główny rdzeń rozwojowy, wspomagany potencjałami: kulturowym i przyrodniczymi – geologicznym, florystycznym i krajobrazowym. Przekłada się to na inteligentną specjalizację (*smart specialization*)³² obszaru w zakresie turystyki zdrowia i urody, wspomagana przez turystykę kulturową, edukacyjną, aktywną, wiejską i kulinarną (rys. 2)³³. Przewiduje budowę sieci współpracy poprzez wdrożenie systemu zarządzania zintegrowanym produktem turystycznym, której liderem będzie Klaster Kraina Lessowych Wąwozów, co stwarza podstawy do finansowania planowanych w Obszarze Lubelskiego Powiśla przedsięwzięć³⁴ z różnych funduszy europejskich w ramach Strategii województwa i unijnej perspektywy finansowej na lata 2014–2020.

³¹ R. Boguszewski, T. Rutkowski, K. Szelać (2014), *Strategia funkcjonalno-przestrzenna rozwoju...*

³² Usługi medyczne i prozdrowotne znalazły się wśród czterech inteligentnych specjalizacji województwa lubelskiego A. Tucki, A. Hadzik (2013), *Analiza możliwości rozwoju turystyki zdrowotnej w województwie lubelskim w kontekście zintensyfikowanej inteligentnej specjalizacji regionu w dziedzinie usług medycznych i prozdrowotnych*, Raport końcowy z badania dziedzinnego, Prefekta info, Lublin)

³³ R. Boguszewski, T. Rutkowski, K. Szelać K. (2014), *Strategia funkcjonalno-przestrzenna...*

³⁴ *Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – uwarunkowania strategiczne*, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju, http://www.mir.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Programowanie_2014_2020/Documents/uwarunkowania_strategiczne.pdf, pobrano: 12.11.2014 r.

Rysunek. 2. Wiodące rodzaje turystyki na Obszarze Funkcjonalnego Powiśla

Źródło: opracowanie własne.

W oparciu o powyższe elementy zaproponowano utworzenie zintegrowanego produktu turystycznego „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą na OF Powiśle”, złożonego z trzech sieciowych produktów turystycznych: wiodącego – „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą” oraz wspierających – „Geopark Małopolski Przełom Wisły”, „Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa”.

Utworzenie produktu turystycznego „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą” wpłynie na wykorzystanie potencjału OF Powiśle Lubelskie, doprowadzi do rozbudowania właściwych powiązań funkcjonalnych poprzez wykorzystanie sprzyjających warunków klimatycznych oraz wody w wyniku działań w ramach wyznaczonych osi rozwojowych. Podstawę do jego rozwoju tworzą obiekty zdrowia i urody – szpitale kardiologiczne i ośrodki chirurgii, uzdrowiska, sanatoria, obiekty SPA & Wellness, ośrodki odnowy biologicznej, gabinety kosmetyczne i masażu. W budowę sieciowego produktu turystycznego zaangażowane zostaną lokalne samorządy, przedsiębiorcy, członkowie LOT KŁW oraz wyższe uczelnie.

Jako główne atrakcje – rdzeń produktu – wskazano Nałęczów oraz Kazimierz Dolny z podmiotami świadczącymi usługi zdrowotne (turystyka zdrowot-

na jako element przyciągający turystów). Przyjęto, że turystykę zdrowotną będą wspomagać inne formy turystyki (kulturowa, edukacyjna, aktywna, wiejska i kulinarna) poprzez subprodukty: „Naturalnie Aktywni” – „Szczęśliwy Małuch”, „Sprawny i zdrowy Senior”, „Sielska Kraina”, „Smacznie i Zdrowo”, „Kulturowe Otoczenie Zdrowia”. Tworzą one wzajemnie oddziaływującą całość, wpływającą na konkurencyjność komercyjnej oferty OF Powiśle Lubelskie.

Członkowie inicjatywy klastrowej utworzą pakiet usług, które będą się wzajemnie łączyć i uzupełniać w konkurencyjną ofertę.

Projekt *Geoparku „Małopolski Przełom Wisły”* został opracowany w roku 2012 na zlecenie Ministerstwa Środowiska przez Konsorcjum: Wydział Geologii Uniwersytetu Warszawskiego, Państwowy Instytut Geologiczny Państwowego Instytutu Badawczego oraz Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Prace sfinansował Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Projekt Geoparku obejmuje gminy z trzech województw: lubelskiego (14), mazowieckiego (3) i świętokrzyskiego (3). Na potrzeby przygotowania opisywanego, zintegrowanego produktu turystycznego wykorzystano materiały z projektu geoparku odnoszące się do gmin lubelskich. Na obszarze geoparku wyróżniono 222 stanowiska o dużych walorach turystycznych, z czego 92 geologiczne, 79 geomorfologiczne, 14 hydrograficzne, 37 inne oraz 131 obiektów kulturowych. Te elementy zostaną zintegrowane w spójną całość poprzez system komunikacji drogowej i wodnej oraz system szlaków turystycznych i ścieżek edukacyjnych. Realizacja wszystkich zamierzeń w ramach projektu zintegrowanego produktu turystycznego przyczyni się do uatrakcyjnienia obszaru, zwiększenia ruchu turystycznego, a tym samym zrównoważonego rozwoju całego OF Powiśle Lubelskie.

Trzecim elementem zintegrowanego produktu jest „Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa”. Element ten częściowo był finansowany w ramach Osi priorytetowej VII Kultura, turystyka i współpraca międzyregionalna, działania 7.2. Promocja Kultury i turystyki RPO WL na lata 2007–2013 jako Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa jako markowy produkt turystyczny Lubelszczyzny³⁵. Dalsza jej modernizacja wraz z otoczeniem w nowej perspektywie finansowej spowoduje utworzenie nowych miejsc pracy, przyczyni się do wzrostu ruchu turystycznego oraz zwiększy spójność OF Powiśla.

³⁵ <http://www.nadwislanskakolejka.pl/artukul/nadwislanska-kolejka-waskotorowa-jako-markowy-produkt-turystyczny-lubelszczyzny>, pobrano: 12.11.2014 r.

Podsumowanie

Turystyka jest branżą, w której kluczowym czynnikiem sukcesu jest współpraca pomiędzy różnymi interesariuszami rynku, zarówno turystycznego, jak i okołoturystycznego.

Integracja pozwala na większą skuteczność działań i rozpoznawalność produktu. Dzięki wzajemnej współpracy osiąga się wiele korzyści, m.in.: buduje się atmosferę wzajemnego zaufania między podmiotami; następuje kumulacja środków finansowych dla tworzenia wizerunku regionu i budowy tożsamości lokalnej; rozwija się wspólny marketing istniejących i nowych potencjalnych produktów turystycznych; coraz większe znaczenie odgrywają dążenia zmierzające do wzrostu produktywności poprzez wykorzystanie wspólnych zasobów, wymianę informacji, wspieranie rozwoju i innowacji w branży.

Mimo tych korzyści istnienie grup podmiotów mających na celu tworzenie zintegrowanych produktów turystycznych jest ciągle rzadkością w Polsce. Wynika to z niskiej świadomości przedsiębiorców, dotyczącej korzyści płynących z marki. Znaczącymi barierami są ponadto: mentalność, brak wystarczającej wiedzy na temat form współpracy (np. klastrów) oraz brak wyraźnego lidera, który byłby zainteresowany zachęceniem innych do współpracy.

Zaprezentowany projekt zintegrowanego produktu „Szlak zdrowia i urody – spotkanie z naturą” stwarza bardzo szerokie możliwości wykorzystania potencjału geograficznego Powiśla Lubelskiego. Umożliwia współpracę różnych podmiotów w zakresie usług turystycznych. Jest kolejną próbą wzmocnienia atrakcyjności turystycznej obszaru poprzez zaproponowanie turyście kompleksowej oferty. Należy podkreślić, iż analizowany projekt jest nastawiony na usługi prozdrowotne, aktywny wypoczynek, turystykę kulturową i edukacyjną oraz agroturystykę. Realizacji projektu będzie towarzyszyła kampania promocyjna Obszaru w zakresie zdrowego trybu życia, dbałości o środowisko przyrodnicze i unikatowe dziedzictwo kulturowe.

Bibliografia

- Białk-Wolf A., *Uzdrowisko jako miejscowość turystyczna*, w: *Turystyka zdrowotna*, red. M. Boruszcak, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk, 2010.

- Boguszewski R., Rutkowski T., Szelać K., *Strategia funkcjonalno-przestrzenna rozwoju turystyki Krainy Lessowych Wąwozów na Obszarze Funkcjonalnym Powiśle*, EuroCompass, Lublin-Nałęczów 2014.
- Cieśliński S., *Alb i cenoman północnego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich (stratygrafia na podstawie głowonogów)*, „Prace Instytutu Geologicznego” nr 28, 1959.
- Cohen M., Bodeker G., *Understanding the global SPA industry*, Elsevier Ltd., Oxford 2008.
- Debis J., *Produkt turystyczny oraz kreacja marki regionów turystycznych*, „Studia Turystyczne”, 2006.
- Dybkowski K., Zawislak J., *Wody żelaziste i zwykłe na terenie Uzdrowiska Nałęczów*, „Inżynieria ekologiczna”, nr. 30, 2012.
- Dz. U. z 1999 r. Nr 62, poz. 689, z późn. zmianami.
- Fijałkowski D., *Ochrona przyrody i środowiska naturalnego w środkowowschodniej Polsce*, UMCS, Lublin. 1996.
- Fijałkowski D., Izdebski K., *Szata roślinna w: Środowisko przyrodnicze Lubelszczyzny*, S. Uziak, R. Turski (red.), Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2008.
- Font X., Tribe J. (eds.), *Forest Tourism And Recreation. Case Studies in Environmental Management*, University Press, Cambridge, s. 1–34. 2000.
- http://www.kraina.org.pl/statut_lot_id_864.html, pobrano: 16.07.2011.
- Jezierski W., Kozieł M., *Skarpa w Dobrem – unikatowy obiekt przyrodniczy*, w: *Stan i zmiany środowiska geograficznego wybranych regionów wschodniej Polski*, R. Dobrowolski, S. Terpiłowski (red.), Wyd. UMCS, Lublin, s. 47–52. 2004.
- Kałamucka W., *Parki kulturowe w województwie lubelskim*, „Prace Komisji Krajoznawstwa Kulturowego”, nr 10, s. 310–318. 2008.
- Kępińska B., *Perspektywy wykorzystania wód i energii geotermalnej w Polsce do celów Rekreatywnych i balneoterapeutycznych*, Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Polskie Stowarzyszenie Geotermiczne, Kraków. 2013.
- Kondracki J., Richling A., *Regiony fizyczno-geograficzne*, w: *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Geodeta Kraju, Warszawa. 1994.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., *Bioklimatologia człowieka. Metody ich zastosowania w badaniach bioklimatu Polski*, IGiPZ PAN, Monografia 1, Warszawa. 1997.
- Krukowska R., *Tworzenie sieciowych produktów turystycznych na przykładzie „Sielskiej krainy” w Krainie Lessowych Wąwozów*, w: *Nauka <=> Biznes. Zbiór raportów badawczych opracowanych przez pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych – przedstawicieli lubelskiego środowiska naukowego*, Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego CIVIS, Chełm, s. 415–449. 2011.
- Krukowska R., *Innowacyjne działania promocyjne w zakresie rozwoju turystyki aktywnej w województwie lubelskim*, w: *Wpływ sektora B+R na wzrost polskiej konkurencyjności polskiej gospodarki poprzez rozwój innowacji*, t. 1. D. Jegorow, A. Niedużak (red.), Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego CIVIS, Chełm s. 83–97, 2012.

- Krzyszowska-Kostrowicka A., *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. 1999.
- Kucharczyk M., *Phytogeographical Roles of Lowland Rivers on the Example of the Middle Vistula*, Maria Skłodowska University Press, Lublin 2003.
- Łuczak M., *Koncepcja marketingowa produktu turystycznego obszaru w: Turystyka zrównoważona w Europie Bałtyckiej produkty, sieci współpracy i marketing*, W. Toczyński, J. Lendzion, J. Zaucha (red.), Uniwersytet Gdański, Gdańsk. s. 129–152, 2007.
- Michalczyk Z., Wilgat T., *Wody*, w: *Środowisko przyrodnicze Lubelszczyzny*, S. Uziak, R. Turski (red.), Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin, s. 113–209. 2008.
- Pioś K., Skoczylas K., Brzezińska-Wójcik T., *Aktualny stan i możliwości rozwoju turystyki festiwalowej w województwie lubelskim*, „Polish Journal of Sport and Tourism”, 21, 2, s. 119–134. 2014.
- Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – uwarunkowania strategiczne*, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju. http://www.mir.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Programowanie_2014_2020/Documents/uwarunkowania_strategiczne.pdf, pobrano: 12.11.2014.
- Samsonowicz J., *Szkic geologiczny okolic Rachowa nad Wisłą*, „Spraw. Państw. Inst. Geol.” nr 3, s. 45–118. 1925.
- Skowronek E., *Uwarunkowania rozwoju oferty turystycznej Krainy Lessowych Wąwozów na przykładzie produktu „Kraina Zdrowia”*, w: *Nauka <=> Biznes. Zbiór raportów badawczych opracowanych przez pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych – przedstawicieli lubelskiego środowiska naukowego*, Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego CIVIS, Chełm, s. 62–92. 2011.
- Skowronek E., *Budowanie innowacyjności oferty turystycznej województwa lubelskiego w zakresie turystyki kulturowej*, w: *Wpływ sektora B+R na wzrost polskiej konkurencyjności polskiej gospodarki poprzez rozwój innowacji*, t. 1., D. Jegorow, A. Niedużak (red.), Chełmskie Stowarzyszenie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego CIVIS, Chełm, s. 99–126. 2012.
- Skowronek E., Krukowska R., Tucki A., *Innowacyjność i rozwój oferty uzdrowiska Nałęczów S.A. jako odpowiedź na zapotrzebowanie rynku turystyki zdrowotnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 698, „Ekonomiczne Problemy Usług” nr 83, s. 505. 2012.
- Słomka T., Kicińska A., *Turystyka uzdrowiskowa i rekreacja jako podstawa nowoczesnego produktu uzdrowiskowego*, w: *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*, J. Golba, K. Rymarczyk-Wajda (red.), Stowarzyszenie Gmin Uzdrawiskowych RP, s. 161–166. 2009.
- Szczęsna J., Gawrysiak L., *Wielokulturowe dziedzictwo Lubelszczyzny elementem potencjału turystycznego regionu*, „Annales UMCS”, Lublin, B, 64, 1. 2009.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., *Zasoby turystyczne i możliwości ich wykorzystania na obszarze miasta i gminy Nałęczów oraz gminy Wojciechów*, „Annales UMCS”, B 64, 1: 145–170. 2009.
- Tucki A., Hadzik A., *Analiza możliwości rozwoju turystyki zdrowotnej w województwie lubelskim w kontekście zintensyfikowanej inteligentnej specjalizacji regionu*

- w dziedzinie usług medycznych i prozdrowotnych, Raport końcowy z badania dziedzinowego, Prefekta info, Lublin. 2013.
- Tucki A., Skowronek E., Krukowska R., Świeca A., *Rola lokalnych organizacji w rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki turystycznej na przykładzie Lokalnej Organizacji Turystycznej „Kraina Lessowych Wąwozów”*, w: *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo–samorząd–współpraca*, A. Rapacz (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego 157, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław, s. 535–545. 2011.
- Walaszczyk I., *Inoceramids and inoceramid biostratigraphy of the Upper Campanian to basal Maastrichtian of the Middle Vistula River section, central Poland*, „Acta Geologica Polonica”, nr 54, s. 95–168. 2004.
- Wołoszyn W., Skowronek E., *Tourism Planning and Management in Kazimierz Landscape Park, Poland*, in: *European Landscapes and Lifestyles: The Mediterranean and Beyond*, Z. Roca, T. Spek, T. Terkenli, T. Plieninger, F. Höchtl (eds.), Edições Universitárias Lusófonas, Lizbon. 2007.
- Wójcik G., Gałkowski M., *Regionalne i lokalne organizacje turystyczne szansą polskiej turystyki*, w: *Turystyka i sport w działalności rządu, samorządów terytorialnych i organizacji pozarządowych*, M. Korkuć (red.), Departament Turystyki Ministerstwa Gospodarki, Kraków, s. 26. 2001.
- Zdon-Korzeniowska M., *Jak kształtować regionalne produkty turystyczne? Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 1–217. 2009.

Concept of the integrated tourist product “Health and Beauty Trail – Meeting Nature” in the context of the geographical conditions of the Powiśle Functional Area

Summary

The Powiśle Lubelskie Functional Area (FA) is distinguished by its exceptional environmental and cultural potential. It features curative microclimate and mineral waters, loess land relief, very attractive landscape of river valleys – the Vistula River and its tributary Bystra, unique geology, and the a huge biodiversity. High natural values became the basis for separating in this area many diverse forms of nature – nature reserves, landscape parks, Nature2000 areas. In the area there are also dozens of historic objects of high rank, are also organized numerous cultural nationwide events. Based on the area’s potential, three network tourist products were developed. Their concept is based on a very large diversity of tourist attractions of the area. Health tourism specialization was selected as the leading. The “Health and Beauty Trail – Meeting Nature” was proposed as the region’s key network tourist product. The basis of the product is the tourist potential of Nałęczów and Kazimierz Dolny. Health tourism in the context of network products is supported by subproducts („Naturally Active” – „Happy Toddler”, „Fit and healthy Senior”, „Idyllic Land”, „Tasty and Healthy”, „Cultural Environment of Health”) in the scope of environmental, educational, active, ru-